

Kraj Jugoslavije: kritika nacionalizma i kritika imperijalizma² - odgovor Vladimiru Iliću -

Omaška činjenične prirode

Činjenična greška koju kritičar pravi tiče se sledećeg navoda iz knjige: „D. Jović je ’rođeni Zagrepčanin, sin Srbina iz Hrvatske i Hrvatice’.” Naime, u studiji jasno piše da je Dejan Jović „sin Srbina iz Srbije i Hrvatice“ (301).

Spoljni i unutrašnji činioци u razaranju Jugoslavije; dovoljni i neophodni uslovi

Što se tiče uticaja velikih sila u oblikovanju međunarodnog poretka, pa i u konkretnom razaranju neke višenacionalne tvorevine, autor studije uistinu misli da se on ne može preценiti, jer međunarodni odnosi prvenstveno zavise od velikih sila. One utiču čak i na opstajanje donedavno samih velikih sila, a kamoli na nastanak i opstanak manjih država. Primerice, francuski stručnjak za srednju Evropu i Habzburško carstvo Katrin Orel tvrdi, kada je u pitanju dugotrajno opstajanje Habzburške monarhije, a naročito 1848, sledeće: „Paradoksalno, međunarodna pozicija Austrije više je osigurana izvan njenih granica nego unutar njih“ (Orel, 2012: 40). Nije li uostalom konačna odluka velikih sila o razbijanju Austro-Ugarske doneta tek nakon brojnih neuspešnih pokušaja da se s njom utvrdi separatan mir, tj. tek u drugoj polovini 1918? Šta bi uostalom bilo da su članice Antante rešile da sačuvaju Habzburšku monarhiju u nekom obliku? Da li bi uopšte nastala Kraljevina SHS? Takođe, zar nisu u pravu dvojica francuskih osmanista kada povodom Balkanskih ratova konstatuju: „Zar rešenje krize nije kao i uvek bilo u rukama velikih sila?“ (Dimon, Žoržon: 2002: 732).

No, ova konkretno-istorijska razmatranja imaju i svoju teorijsko-metodološku stranu. Radi se o neophodnim i dovoljnim uslovima koji dovode do kraja Jugoslavije. Čini se da V. Ilić autoru zamera prevashodno logičku nedoslednost pri određivanju neophodnih i dovoljnih uslova, jer se autoru knjige na jednom mestu, ipak, priznaje da je logički pravilno odredio neophodne i dovoljne uslove: „On (Bakić, pr. J.B.) je na str. 89 svoje knjige odredio spoljni činilac kao dovoljan uslov, ali samo ukoliko ga prate uslovi stalnih međunacionalnih takmičenja koji prerastaju u otvorena sukobljavanja. *Ovde je uloga dovoljnog i neophodnog uslova logički pravilno određena* (kurziv, J.B.)”. Po mišljenju V. Ilića, greška je napravljena kada: „(...) na drugom mestu pisac zaključuje: ’u svakom slučaju, odnos spoljnih sila međusobno i njihov odnos prema Jugoslaviji bio je od odlučujućeg značaja’, ... (str. 108)”, pošto onda važi i sledeći stav: „(...) ako je spoljni činilac dovoljni uslov nestajanja Jugoslavije, onda bi se ona raspala sve da su g.g. Milošević, Tuđman, Kučan *et al.* bili najdosledniji borci protiv nacionalizma vlastite nacije.“

¹ jbakic@f.bg.ac.rs

² Ovaj rad je nastao u sklopu istraživanja „Izazovi i akteri nove društvene transformacije u Srbiji: koncepti i akteri“, pod brojem 179035, koje podržava Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije. Nastanak teksta podstaknut je kritikom Vladimira Ilića, koja omogućava da se u polemici, možda, dodatno razjasne i preciziraju neka stanovišta izneta u knjizi *Jugoslavija: razaranje i njegovi tumači*, pa mu stoga, kao i zbog činjenice da je kritiku blagovremeno poslao *Sociologiji*, autor izražava iskrenu zahvalnost.

U stvari, autor je na 108. stranici nedvosmisleno mislio na Mačeka i Cvetkovića, a ne na Miloševića i Tuđmana, te na agresiju Trećeg Rajha i njegovih saveznika na Kraljevinu Jugoslaviju što je ovu razorilo. Naime, iako su bili nacionalisti, Maček i Cvetković nisu bili separatisti jer su napravili Sporazum 1939. godine, a prvi je, uprkos tome što je pozvao stanovništvo NDH da bude poslušno ustaškom režimu, odbio da se lično stavi na stranu agresora (Matković, 2002: 22). Pa ipak, Treći Rajh je napao Kraljevinu i ona je prestala da postoji još pre same kapitulacije, imajući u vidu da je već 10. IV 1941. hrvatski fašistički pokret, utemeljen u krajnjem hrvatskom nacionalizmu, proglasio Nezavisnu Državu Hrvatsku.³ Da li je volja Trećeg Rajha predstavljala dovoljan uslov nestanka Kraljevine ili je snaga ustaša i VMRO bila dovoljna za tako nešto, dok im je Treći Rajh tek pomogao da ostvare svoje ambicije?⁴

Prema tome, ono što je autor, između ostaloga, u studiji pokušao da uradi jeste preciziranje konkretnih istorijskih prilika u kojima se zakon o nestajanju višenacionalnih država koje ne spadaju u velike sile ispoljavao u slučaju Jugoslavije, bilo da se radi o kraljevini ili o republici. Ako nema rata velike sile protiv manje države, onda je uloga neophodnih uslova značajnija negoli kada je velika sila rešila da ratom ostvari svoje interese. Pa ipak, i u potonjem slučaju se radi o neophodnosti delanja unutrašnjih činilaca, jer ne samo što spoljna sila mora nekog upotrebiti kao kvislinga, a njih nije nedostajalo, već je potrebno da i podrška kvislinškoj tvorevini bude relativno masovna⁵ (Matković, 2002: 21-22, 47; Dizdar, 2007: 603, 607), pa makar se ne podržavao uvek i režim te tvorevine. Ako se sve rečeno ima na umu, da li je zaključak kritičara knjige ispravan: „(...) ako je spoljni činilac dovoljan, time ukupno delovanje unutrašnjih činilaca, odnosno rivalskih etnonacionalizama, postaje, uz sve piščeve ograde, u jednom praktičnom smislu, irelevantno“? Naprotiv, unutrašnji činioци nisu bili nebitni ni 1941, pa to nikako nisu mogli biti ni 1991, baš kao što nisu bili nebitni ni 1971. Pa ipak, njihov razorni uticaj nije bio ni u jednom slučaju dovoljan da se Jugoslavija razori, jer ona se nije mogla razoriti bez istovremenog razbijačkog dejstva neke od velikih sila i nezainteresovanosti ili nemoći drugih velikih sila.

Kritičarovo zapostavljanje autorove uporedne perspektive

Ono na čemu je hipoteza o ključnom značaju spoljno-političkog činioца u održanju odnosno razaranju neke višenacionalne političke zajednice prevashodno proveravana, a što kritičar knjige ni rečju ne primećuje, jeste stavljanje u uporednu perspektivu nestanak Jugoslavije a nastanak i održavanje Bosne i Hercegovine.⁶ Ako je Jugoslavija, kako ju je

³ Ante Pavelić je još 4. aprila pozvao Hrvate na ustanak, pa je u nekim krajevima Hrvatske, primerice u Bjelovaru, već 7. aprila, dan po otpočinjanju agresije Trećeg Rajha na Kraljevinu Jugoslaviju, izbio antijugoslovenski ustanak. Nije pomoglo ni to što je Maček naređivao da se pobunjena vojska vrati na front protiv *Wehrmacht*a (Dizdar, 2007: 588, 599).

⁴ „Od prve vijesti o proglašenju NDH Pavelić je bio prilično uznemiren, jer se sve dogodilo bez njega (proglašenje nije on izvršio) i bez suradnje ustaške organizacije u Italiji. Izoliran od zbivanja u Hrvatskoj – unatoč činjenici što je NDH proglašena u njegovo ime – Pavelić nije bio posve siguran kako će se prema njemu odnositi Nijemci koji su toga dana ušli u Zagreb. Da li će na čelu NDH prihvatiti njega ili nekoga drugoga? Ta će Pavelićeva neizvjesnost potrajati nekoliko dana“ (Matković, 2002: 23).

⁵ Podrška nadbiskupa Stepinca („Mi vjerujemo i očekujemo da će Crkva u uskrslj Državi Hrvatskoj moći u punoj slobodi naviještati neoborive principe vječne Istine i Pravde.“), te sarajevskog nadbiskupa Ivana Šarića, koji je smatrao da je „s osnutkom NDH Pavelić donio slobodu i nezavisnost hrvatskom narodu Bosne i Hercegovine“, svakako su dosta značile za pravdanje uspostave NDH i ustaškog režima među hrvatskim širim društvenim slojevima (Matković, 2002: 47).

⁶ Slično tome, autor je poredio i nestanak Austro-Ugarske i nastanak Kraljevine SHS, ali zbog prostora se neće i ta argumentacija iznositi (2011: 22-24).

Badenterova komisija proglasila, bila „država u procesu raspadanja“, što je, uzgred, u međunarodnom pravu nepostojeća sintagma, onda je to *mutatis mutandis* moralo važiti i za Bosnu i Hercegovinu. No, dok je za 70 godina postojeći subjekt međunarodnog prava, tj. SFRJ, bila obrazovana Badenterova komisija koja je ustanovila da je Jugoslavija „država u procesu raspadanja“, dotle se BiH, dotad nepostojeći subjekt međunarodnog prava proglašava postojećim, iako se radilo o državi u geografskom centru Jugoslavije, koja se graniči jedino sa Srbijom i Hrvatskom čiji narodi su u ratu, i o državi u kojoj žive isti narodi kao u Srbiji i Hrvatskoj, a u kojoj nijedan nema apsolutnu većinu, te štaviše, u kojoj su Srbi i Hrvati, međusobno zaračene najbrojnije nacije u Jugoslaviji, činili apsolutnu većinu stanovništva.

Ako samo blagodareći moćnim međunarodnim činionicima BiH opstaje kao država, makar i kao krajnje nefunkcionalna, onda je jasno da bi blagodareći istim činionicima mogla opstajati i Jugoslavija, makoliko bila i ona nefunkcionalna. Da li bi BiH, otkad je nastala pa do dana današnjega, mogla opstati kao država bez odlučne, kad je trebalo i bombarderske, podrške NATO? Da li bi Jugoslavija mogla opstati da su je podržale SAD i EU, pa ako treba i uz podršku bombi NATO saveza? Pisac ovih redaka postavlja ova retorska pitanja tek da se vidi koliko je neodrživa postavka o ključnom značaju domaćih nacionalizama za opstanak ili nestanak neke male višenacionalne države.

Politički determinizam

Primedba o političkom determinizmu svakako je osnovanija od prethodne, jer autor uistinu smatra da su nastanak i nestanak neke političke zajednice politička pojava *sui generis*. Rečju, kad god se govori o politici, a država je *par excellence* politička pojava odlikovana monopolom na legitimnu upotrebu sile i skupljanje poreza, radi se o moći, bilo o moći da se država uspostavi ili da se razori. Uostalom, kritičar to i priznaje, pa autoru čak odaje priznanje i za uvažavanje drugih činilaca: „Ovo, naravno, nije sporno, ali stoji da to nije samo politički proces, nego i kulturno-idejni, proces stvaranja naučnih i drugih narativa, o čemu autor opširno i sa velikim poznavanjem piše“. Štaviše, kritičar dodaje i da „u konkretnim analizama ovaj politički naddeterminizam, na sreću po svestraniji pristup temi, nije uvek prisutan“. Ako je tako, autor ima razloge da bude osobito zadovoljan, jer ga ubeđenje da su politički činioци najbitniji za objašnjenje razaranja Jugoslavije nije, ipak, udaljilo od svestranijeg razmatranja podudaranja, prožimanja i neutralisanja raznovrsnih činilaca koji su vodili kraju Jugoslavije.

Društvo ili država; nerazvijena zamisao društvene strukture

S prethodnim prigovorom povezan je i prigovor o nerazvijenoj zamisli društvene strukture odnosno o odvajanju države od društva. Pa ipak, kritičar zapaža da je autor jasno stavio do znanja kakvu teorijsku zamisao društvene strukture socijalističke Jugoslavije ima: „Bakić na ovome mestu piše o postojanju realnih koalicija, nasleđenih još iz vremena samoupravnog socijalizma, između elite i drugih delova stanovništva, u prvom redu seljaka i radnika sa polovičnim kvalifikacijama i bez njih. No, ovo nije dovoljno za stvarno sadržinski ispunjeno sociološko zasnivanje analize“.

Bilo kako bilo, autoru ni sada nije jasno zašto bi se moralo o ovom pitanju trošiti više prostora no što je u knjizi urađeno. Naime, struktura nacionalističkih odnosa prevashodno Srba i Hrvata bila je slična u obe Jugoslavije i u 1918. i u 1991; dakle, i onda kada je u strukturi društva dominiralo seljaštvo i onda kada je struktura društva bila znatno raznovrsnija. Drugim rečima, razučivanje društvene strukture u socijalizmu nije dovelo do

slabljenja strukturno nacionalistički baziranih odnosa u socijalističkoj etnofederaciji, uprkos sa tim ciljem obrazovanih a dotad nepostojećih ili nepriznatih nacija Crnogoraca (1945), Makedonaca (1945) i Muslimana (1968). Debate oko uređenja Jugoslavije, broja federalnih jedinica i hegemonije bile su slične 1917, 1918-1921, 1921-1941, 1943-1948, 1948-1956, 1956-1966, 1967-1974, 1974-1991, bez obzira na uticaj društvene strukture. Ako je tako, a autor tvrdi i u obe studije pokazuje da jeste, onda nema razloga da se u raspravljanju o nastanku ili nestanku države preterano raspravlja o društvenoj strukturi. Tek bi to predstavljalo sociološki larparlatizam, za šta autora, inače, kritičar sa ponešto simpatija tereti.

Teorija etničkog takmičenja i društvena funkcija znanja

Primerbu da se saznanji doprinosi teorije etničkog takmičenja potcenjuju, autor nije spreman da prihvati, jer je ova teorija sastavni deo interakcionističkog pristupa koji je u knjizi primenjen (30-31, 33, 60, 69-72, 78, 80, 84, 86, 88-89).

Autoru studije se zamera logička greška *pars pro toto*, pošto je na osnovu činjenice da je Vojin Milić smatrao da neka saznanja prirodne nauke mogu zavisiti od nekih etničkih posebnosti istraživača, zaključio da to još više mora biti slučaj u društvenoj nauci. U stvari, ne radi o zaključivanju *pars pro toto*, pošto su naučnici u društvenim naukama za pojavu etničkog vansaznajno zainteresovaniji od prirodnjaka, pošto se u etničkoj prošlosti traži pravdanje savremenih nacionalizama, što se da ilustrovati činjenicom da su klasični filolozi i istoričari najčešće bili i nacionalistički ideolozi, naročito usled sveopšte ideološke hegemonije nacionalističkog diskursa u poslednjih dva veka, pa i danas (Bilig, 2009). U uslovima ove ideološke hegemonije i krvavog kraja višenacionalne Jugoslavije za koji rivalski nacionalizmi predstavljaju neophodan uslov, logično je pretpostaviti da će se i naučnici ponašati navijački prema naciji kojoj pripadaju.

Kritičar je, ipak, naveo imena Vesne Pešić, Obrada Savića, Miladina Životića i Radomira Konstantinovića, kao primere koji opovrgavaju ovu hipotezu. Osim prvopomenute, međutim, ostali nisu društveni naučnici i istraživači nego filosofi. Sva trojica navedenih su u vreme divljanja nacionalizma 1990-ih bili antinacionalistički aktivisti (i nisu bili jedini!), što je legitimna i hvale vredna stvar, ali oni nisu pisali istraživačke radove o razlozima kraja Jugoslavije. Što se, pak, Vesne Pešić tiče, njeno istraživanje „Rat za nacionalne države“ (Pešić, 1996a) svakako ne ide u prilog Ilićevoj tezi, dok drugo *Serbian Nationalism and the Origins of the Yugoslav Crisis* njoj više odgovara (Pešić, 1996b).

Dakle, autora je zanimalo šta istraživači u naučnim radovima imaju da kažu o kraju Jugoslavije, a ne šta kažu publicisti ili intelektualci u njihovim kritikama domaće vlasti. Sem toga, šta je sa hrvatskim autorima? Ima li ijednog koji rat u Jugoslaviji ne smatra, barem, delom ako ne i u celosti, velikosrpskom agresijom na Hrvatsku? Ima li bošnjačkih autora koji rat u BiH ne smatraju agresijom Srbije, i u manjoj meri Hrvatske, na BiH? Ima li srpskih autora koji su proučavali ovu temu, koji će tvrditi da se radilo isključivo o agresiji a ne i o građanskom ratu? Na prva dva pitanja, odgovor je, na osnovu autorovog empirijskog istraživanja, negativan. Na treće pitanje odgovor je uglavnom negativan. Ovo „uglavnom“ znači da ima izuzetaka – autor dozvoljava da se, možda, i u odgovoru na prva dva pitanja u budućnosti pojavi neki izuzetak – ali pravilo je da srpski autori ratove za jugoslovensko nasleđe smatraju *građanskim*, a hrvatski i bošnjački *velikosrpskom agresijom*.

Prema tome, hipoteza je empirijski proverena pre no što je prihvaćena. Autor razume da se kritičaru empirijski nalaz ne sviđa (kao uostalom ni samom autoru), ali to uzavrelu nacionalističku stvarnost društvenih nauka i historiografije na prostoru bivše Jugoslavije i

banalnu nacionalističku (Bilig, 2009) ili imperijalističku stvarnost anglo-američke nauke ni najmanje ne dotiče. No, naučna etika obavezuje da se politički nekorektan a empirijski potvrđen nalaz predoči naučnoj i stručnoj javnosti, bez obzira da li to može ugroziti glas koji neko uživa kao intelektualac u njemu ideološko-politički bliskim krugovima.⁷ No, da parafraziram parafrazu kolege, prijatelja i unekoliko intelektualnog uzora: dragi su mi i kritičar i autor, ali mi je istina (svestan da joj se samo s manje ili više uspeha može težiti) još draža, pa makar bio „neshvatljivo površan“.

Čudi da kritičar Ilićevog naučnog ugleda pojednostavljuje ono što autor piše da bi onda to kritikovao. Naime, stav da „Bakić praktično izjednačava društveno-integrativnu misao sa ideologijom u njenom partikularnom značenju“ ne može se pronaći ni u izričitom ni u prećutnom obliku. Pretpostavka je na osnovu pominjanja u istoj rečenici da se radi o sledećem stavu: „Misao koja je posvećena BiH, a da zapostavlja pitanje Jugoslavije, neizostavno je i bezuslovno ideologizovana misao koja ispunjava društveno-integrativne funkcije znanja u sredini u kojoj je nastala, u načelu nebitno da li u bosanskohercegovačkoj, američkoj ili nekoj drugoj“ (37).

Ako misli na prethodnu rečenicu, kritičar pravi grešku *non sequitur*, jer iz činjenice da ideologizovanost misli ispunjava društveno-integrativne funkcije znanja ne sledi da je ideologija poistovećena sa društveno-integrativnim znanjem. Autor misli na činjenicu da je rašireni opažaj u muslimanskom svetu da su SAD islamofobska sila posle Prvog zalivskog rata trebalo neutralisati pozitivnim pisanjem o BiH i relativno sekularnim Bošnjacima, što je liberalni ideološki stav o poželjnom modelu muslimana, a istovremeno ideološka poruka svim muslimanskim državama, kao i društveno-integrativna poruka kako muslimanskim tako hrišćanskim saveznicima SAD u svetu i samom stanovništvu SAD.

Izgleda da je kritičara naročito iznenadilo, pa i ozlojedilo što autor „čak piše o 'društveno-integrativnoj misli koja se švercuje pod imenom nauke' (str. 40)“. Ne sporeći ni u studiji ni na ovom mestu da jednim delom nauka spada u ovo znanje, autor, ipak, a na osnovu i Milićevog mišljenja, smatra da se sociologija saznanja „bavi specifičnijim sadržajima društveno-integrativne misli“, pošto se njen „osobeni zadatak“ sastoji upravo „u opravdavanju ovog oblika društvenog uređenja za koji se zalaže društvena grupa o čijoj se društveno-integrativnoj misli radi“, te da se opravdavati mogu: „postojeći oblik društvenog uređenja; neki obično idealizovan njegov prošli oblik; uređenje koje je već uspostavljeno u nekom drugom savremenom društvu, ili zamisao o mogućem društvu uređenju koje se smatra poželjnim, možda čak neophodnim i neizbežnim“ (Milić, 1986: 517). Za razliku od ovih funkcija društveno-integrativnog znanja, koje u razvijenom obliku sjedinjuje „funkcije opravdavanja i organizovanja“ predstavljajući „spoj političke misli i etike“ (Milić, 1986: 518), nauka bi trebalo da ima prevashodno saznajnu funkciju, pa u tom smislu treba i shvatiti autorove misli iz gore navedenih citata.

U vezi sa prethodnom temom jeste i stav kritičara da su u autorovoj knjizi „popularizatori češće navođeni od kreatora“. U stvari, radi se o hipotezi koja je docnije u empirijskom istraživanju potvrđena: „Akademsko i novinarsko su se na predmetu kraja Jugoslavije susretali, prožimali i stapali u jedno, što ukazuje da se radi o društvenoj nauci koja ispunjava prevashodno društveno-integrativnu funkciju. Ako je tako, onda treba odgovoriti na pitanje zašto je ova funkcija znanja dobila prioritet nad onom koju nauka u prvom redu treba da ispuni – saznajnom“ (38). Istraživanje je pokazalo da su ozbiljni istraživači koji su se višedecenijski bavili Jugoslavijom, sa izuzetkom američkih naučnika austrijskih, tj. Sabine

⁷ Nije slučajno što je u predgovoru autor knjigu posvetio generaciji svojih dedova i budućim generacijama, iako potpuno svestan da se i u budućnosti obimne knjige najverovatnije neće čitati.

Petre Ramet, ili hrvatskih korena, tj. Iva Banca, te nemačkog historičara Holma Zundhausena, bili najnepristrasniji, ali da se njihov glas nije mogao čuti pošto je bio zaglušen politički i medijski promovisanom bukom „legionara trenutka“, najčešće veštih novinara, koji su, koristeći Ratove za jugoslovensko nasleđe, predstavljeni javnosti kao „stručnjaci za Balkan“ i pravili akademske karijere (Benet, Malkolm). Po autorovom mišljenju, ovo je sazajno vredan nalaz.

Odnos prema nacionalizmu i imperijalizmu

Kritičar autoru prebacuje i da, iako u osnovi internacionalista (s tom oznakom se autor slaže), jeste „proteran“ dejstvom „duha vremena“ u „mračnu zemlju etnonacionalizma“:

„Naglašavanje uticaja stranog činioca kao dovoljnog uslova znači amnestiranje jugoslovenskih nacionalista i oprostaj samome sebi što je napustio njihovu kritiku, ili, tačnije, što joj je donekle promenio smer, bitno smanjio stepen i ublažio intenzitet u odnosu na stav mladog Bakića prema nacionalizmu, mladića koji je možda bio ili nije bio Jugosloven, ali koji je sigurno, u nekom vremenu koje je minulo odavno, bio komunista.“

Tako je autor, iako s malom zadržskom, proizveden u nacionalistu, što će svakako prijatno iznenaditi i razveseliti srpske nacionaliste, koji o njemu imaju, na osnovu autorovog neposrednog saznanja, drugačije mišljenje. No, da li je gore navedena tvrdnja održiva? Najbolje je odgovoriti nekolikim nasumično izabranim citatima iz knjige:

„No, rast nacionalizma, izražen kroz želju da se i u Jugoslaviji 'urede odnosi' kao i u samoj Srbiji, po načelima 'antibirokratske revolucije', doveo je do nužne reakcije u drugim republikama u kojima se počela osećati etnička pretnja od Srba, kao najveće nacije u SFRJ, i njihovog ambicioznog mikroimperijalistički usmerenog 'vožda' (Bakić, 2011: 83)“. „Zaposleni Srbi u Hrvatskoj bili su prinuđeni da popunjavaju tzv. domovnice, tj. izjave odanosti Hrvatskoj, ukoliko su želeli zadržati posao, pokrenuti privatni posao, dobiti zdravstveno osiguranje, penziju, pasoš ili vozačku dozvolu. Pri svemu tome, insistiralo se na simboličkim znacima suvereniteta, pošto je iskalac domovnice morao pokazati znanje 'hrvatskog jezika i latinice' i pokazati 'prihvatanje hrvatske kulture' (Mann, 2005: 382). Različiti oblici šikaniranja postali su deo svakodnevice Srba u Hrvatskoj, a naročito ih je moralo boleti kada su slušali da se radi samo o lišavanju privilegija, dotad užvanih zbog pripadnosti Savezu komunista“ (86). „Bezbednosne službe Srbije i izvesni oficiri JNA delili su oružje Srbima u Hrvatskoj. Takođe, bezbednjaci u tesnoj saradnji sa nacionalističkim grupacijama besprizornih ili besperspektivnih ljudi iz podzemnog okruženja, npr. Arkanom, kao i novim krajnje desnim strankama, Šešeljevim Srpskim četničkim pokretom (Srpska radikalna stranka) i Jovićevom Srpskom narodnom obnovom, namerno su izazivali sukobe u etnički mešovitim mestima u Hrvatskoj s namerom da hrvatska vlast nervozno odgovori, e da bi onda JNA reagovala protiv nje“ (Cohen, 2002: 190). „U tome su im pomagale 'male bande fanatika' i pljačkaša, regrutovane od prethodno pomenutih stranaka, koje su sejalje užas i strah među Hrvatima, a docnije Bošnjacima i Albancima, u cilju njihovog proterivanja kako bi se ostvarila etnički što istovrsnija teritorija, pošto u svesti nacionaliste samo takva teritorija može biti u potpunosti bezbedna za održanje buduće države. Sve vreme radila je logika bezbednosne dileme: ako nećemo mi njih, oni će nas“ (86).

Utoliko unutrašnji činioци nisu zanemareni ni na teorijskom ni na empirijskom planu niti su unutrašnji delatnici oslobođeni odgovornosti za ono što su činili, na etičko-pravnom

planu, o čemu posebno svedoči stav o genocidnom pokolju u Srebrenici (547).⁸ U vezi s ovim, autor knjige smatra potpuno neosnovanim mišljenje da ga je „ponela (najmanje je važno da li ne-pred-polu-svesna) postojano delujuća težnja da amnestira jugoslovenske tribalne nacionalizme kroz okrivljavanje Nemačke“. Naprotiv, autor se trudio da kritika „domaćih“ nacionalizama, srpskog, hrvatskog, slovenačkog i bošnjačkog, ne zaseni kritiku nemačkog imperijalizma, jer potonji ima veću determinističku – a uzročnost se u različitim društvenim kontekstima ne mora podudarati sa političkom i etičkom odgovornošću delatnika – težinu u razaranju Jugoslavije. Utoliko, autor je svakako internacionalista i nikako kosmopolita, jer kosmopolitizam najčešće ideološki pravda imperijalna nastojanja. Iako je tačno da pisac ovih redaka smatra da nacionalizme prvo treba razumeti, to nikako ne znači da zatim ne treba osuđivati nečovečne posledice do kojih dovode. Naprotiv, da bi osuda bila promišljena mora se znati društveno poreklo pojave, kakva joj je društvena funkcija i kakva je motivacija društvenih delatnika koji je nose. Istovremeno, osuda domaćeg nacionalizma ne bi smela služiti pravdanju imperijalističkih nastojanja i nastupanja velikih sila, što se često može primetiti u delanju nekih domaćih i stranih nevladinih organizacija, pa i izvesnih intelektualaca.

U svojim javnim nastupima upućenim širim društvenim slojevima intelektualac je dužan da kritikuje nacionalizam nacije kojoj pripada. U protivnom, iz nacionalističke provincijalnosti on čini „izdaju intelektualaca“ (Benda, 1996). Takođe, dužan je da uvidi postojanje i da kritikuje imperijalizam velikih sila. U protivnom, u želji da izbegne nacionalističku parohijalnost, on vrši „izdaju intelektualaca“ usled slepog i suštinski provincijalnog praćenja ideološki hegemonih trendova u stranim sredstvima masovnog opštenja i akademskoj literaturi. U sazajnom, pak, pogledu naučnik mora odmeravati uzročnu težinu kako nacionalizama tako imperijalizma u razaranju Jugoslavije.

Drugim rečima, knjiga je, između ostalog, kritika domaćih nacionalizama, srpskog i drugih, ali i kritika imperijalizma velikih sila – posebno Nemačke i SAD. Ova usmerenost nikako ne dopušta da se sopstvena nacija, baš kao ni susedne, samosažaljivo shvati tek kao žrtva imperijalizma ili komšijskog nacionalizma, pošto se odgovornost za sva zla koja je nacionalizam doneo ne može izbeći. Sem toga, razumevanju i kritici južnoslovenskih nacionalizama, a naročito srpskog i hrvatskog kao okosnicama stvaranja različitih ideologija jugoslovenstva, koji omogućuje ali i ometahu stvaranje funkcionalne države južnih Slovena bila je u celosti posvećena autorova prethodna duža studija (Bakić, 2004).

Otuda je, možda, kritika imperijalizma u odnosu na kritiku nacionalizma istaknutija. S tim u vezi, kritičarova opaska da nije dovoljno prostora posvećeno nemačkim autorima sasvim je opravdana, bez obzira na činjenicu da je u jednoj studiji nemoguće sve aspekte obuhvatiti, kao i da je nemačkim autorima u ranijim istraživanjima, bar kada su novinari u

⁸ U skladu s tim, autora nije iznenadilo, iako mu pravo nije moglo biti, što ugledni izdavač njegove knjige, *Službeni glasnik*, iako autor s njim nije bio u sukobu, nije našao za shodno da knjigu javno na bilo koji način predstavi, niti da proprati predstavljanja koja je autor sam organizovao, pa čak ni da je izloži na proteklom beogradskom Sajmu knjiga. Dovoljno to svedoči koliko je studija *Jugoslavija: razaranje i njegovi tumači* usklađena sa ideološkom hegemonijom u Srbiji, bilo da je ona nacionalistička bilo da nije, jer knjiga se pojavila na dvadesetogodišnjicu kraja Jugoslavije, zemlje koju je autor dobro poznao i iskreno voleo, ali danas za njom ne plače, nego je skoro dvadeset godina proučava. Prilikom upisa na Filozofski fakultet izjasnio se kao Jugosloven, ali se 1988/89. godine u JNA osvedočio da se niko od prisutnih Hrvata, pa ni njegov najbolji drug, Jugoslovenom ne oseća. Tada se vratio moračkom (po ocu) i moravskom (po majci), te beogradskom (po rođenju) srpstvu. To, međutim, ne znači da prema jugoslovenstvu oseća bilo šta negativno, a naročito ne prema Jugoslaviji za koju su se u oba svetska rata borili i ginuli njegovi preci. Štaviše, i usnuli levičarski ideali koji davno grejahu njegovo srce, danas se bude usled sve nečovečnijeg ispoljavanja oligarhijskog kapitalizma i imperijalizma.

pitanju, posvećen priličan prostor (Bakić, 1997; 1998; 1999), te da je uloga bavarske Hrišćansko-Socijalne Unije (CSU), kao i tadašnjeg kancelara Helmuta Kola i ministra inostranih poslova Hansa Ditrha Genšera već dovoljno rasvetljena (Silber, Litl, 1995). Vreme će pokazati da li će autor umeti da se sa ovom najosnovanijom među iznetim primedbama izbori u svom budućem radu, naročito u svetlu očekivanog dalekosežnijeg prodora nemačkog imperijalizma.

Literatura

- Bakić, Jovo (2011). *Jugoslavija: razaranje i njegovi tumači*. Beograd: Službeni glasnik.
- Bakić, Jovo (2004). *Ideologije jugoslovenstva između srpskog i hrvatskog nacionalizma 1918-1941*. Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka "Žarko Zrenjanin".
- Bakić, Jovo (1999). „Stereotipi o Srbima u javnostima pojedinih zapadnih nacija“, *Nova srpska politička misao*, V. 6/N. 1-2, str. 27-55.
- Bakić, Jovo (1998). „Da li je zapadna javnost u Srbima prepoznala neprijatelja, analiza sadržaja TANJUG PRESS crvenih biltena (januar 1991 -decembar 1993)“, *Sociološki pregled*, Vol XXXII, br. 1, str. 3-29.
- Bakić, Jovo (1997). „Pisanje strane štampe o raspadu Jugoslavije i ratu vođenom na njenom tlu (januar 1991 - mart 1992), analiza sadržaja TANJUG PRESS crvenih biltena, *Sociologija*“, Vol. XXXIX, br. 3, str. 401-423.
- Benda, Žiljien (1996). *Izdaja intelektualaca*. Beograd: Socijalna misao.
- Bilig, Majkl (2009). *Banalni nacionalizam*. Beograd: XX vek.
- Cohen, Lenard, J. (2002). *Serpent in the Bosom, The Rise and Fall of Slobodan Milošević*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- Dimon, Pol, Žoržon, Fransoa (2002). „Umiranje jednog carstva“, u: (prir.) Mantran Rober, *Istorija Osmanskog carstva*, Beograd: Clio.
- Dizdar, Zdravko (2007). „Bjelovarski ustanak od 7. do 10. travnja 1941“, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 39/No. 3, str. 581-609.
- Orel, Katrin (2012). *Srednja Evropa: Od ideje do istorije*. Beograd: Clio.
- Mann, Michael (2005). *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mantran, Rober (prir.) (2002). *Istorija Osmanskog carstva*, Beograd: Clio.
- Matković, Hrvoje (2002). *Povijest Nezavisne Države Hrvatske (Drugo dopunjeno izdanje)*. Zagreb: Naklada P.I.P. Pavičić.
- Milić, Vojin (1986). *Sociologija saznanja*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Pešić Vesna (1996a). „Rat za nacionalne države“, u: (prir.) Popov Nebojša (1996). *Srpska strana rata: Trauma i katarza u istorijskom pamćenju*. Beograd-Zrenjanin: „Republika“, Vikom grafik, Građanska čitaonica.
- Pešić Vesna (1996b). *Serbian Nationalism and the Origins of the Yugoslav Crisis*. Washington DC: US Institute for Peace, Peaceworks No. 8.
- Silber Lora, Litl Alan, (1996). *Smrt Jugoslavije*. Beograd: B92.